

НАЙВАЖНЕЙШЫЯ ПРАВІЛЫ

Назоўнік

1. Скланенне назоўніка вызначаецца па канчатку *gen. sg.*:

1-е скл.	2-е скл.	3-е скл.	4-е скл.	5-е скл.
-ae	-i	-is	-ūs (-us)	-ei (-ēi)
aqua, ae <i>f</i>	reus, i <i>m</i>	lex, legis <i>f</i>	manus, ūs <i>f</i>	res, rei <i>f</i>

2. Аснова – гэта частка слова без канчатка:

Назоўнік	Аснова	
	Правільна	Няправільна
victoria, ae <i>f</i>	victori-	victor-
imperium, i <i>n</i>	imperi-	imper-

3. Аснова назоўнікаў 2-га скланення на **-er** і большасці назоўнікаў 3-га скланення (акрамя роўнаскладовых) вызначаецца па форме *gen. sg.* шляхам адкідвання канчаткаў **-i** (2-е скл.), **-is** (3-е скл.):

Назоўнік	Аснова	
	Правільна	Няправільна
ager, agri <i>m</i>	agr-	ag-, ager-
nomen, ĩnis <i>n</i>	nomĭn-	nom-, nomen-

Але (роўнаскладовыя назоўнікі 3-га скланення):

Назоўнік	Аснова	
	Правільна	Няправільна
civis, is <i>m</i>	civ-	civis-
mare, is <i>n</i>	mar-	mare-

4. Склонавыя канчаткі далучаюцца да асновы:

Назоўнік	Поўная форма <i>gen. sg.</i>	
	Правільна	Няправільна
vicus, i <i>m</i>	vici	vicusi
nomen, ĩnis <i>n</i>	nomĭnis	nomenis
civis, is <i>m</i>	civis	civisis

Прыметнік

5. Скланенне прыметніка вызначаецца па канцавых элементах слоўнікавай формы:

Канцавыя элементы слоўнікавай формы			Скланенне	Прыклад
<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>		
-us	-a	-um	1–2-е скл.	magnus, a, um
-er	-a	-um	1–2-е скл.	niger, gra, grum
-er	-is	-e	3-е скл. трох канчаткаў	paluster, tris, tre
-is		-e	3-е скл. двух канчаткаў	facĭlis, e

Канцавыя элементы слоўнікавай формы		Скланенне	Прыклад
<i>nom. sg. m, f, n</i>	<i>gen. sg. m, f, n</i>		
-s	-is	3-е скл. аднаго канчатка	dives, ĩtis
-ns	-is	3-е скл. аднаго канчатка	sapiens, entis
-x	-is	3-е скл. аднаго канчатка	felix, ĩcis
-r	-is	3-е скл. аднаго канчатка	par, paris

6. У прыметнікаў 1–2-га скланення формы мужчынскага (на **-us**, **-er**) і ніякага (на **-um**) роду скланяецца па 2-м скланенні, формы жаночага роду (на **-a**) – па 1-м скланенні.

7. Прыметнікі 3-га скланення ў звычайнай ступені скланяюцца па 3-м г а л о с н ы м скланенні (але *dives*, *pauper*, *vetus*, *princeps*, *particeps* – па зычным).

8. Вышэйшая ступень прыметнікаў утвараецца з дапамогай суфікса **-iōr-** (*nom. sg. n -ius*) і скланяецца па 3-м з ы ч н ы м скланенні.

9. Найвышэйшая ступень прыметнікаў утвараецца з дапамогай суфіксаў **-issim-**, **-rīm-**, **-līm-** і скланяецца па 1–2-м скланенні.

10. Аснова прыметнікаў на **-er** вызначаецца па форме *nom. sg. f* шляхам адкідвання канчаткаў **-a** (1–2-е скл.), **-is** (3-е скл.):

Прыметнік	<i>Nom. sg. f</i>	Аснова	
		Правільна	Няправільна
<i>niger, gra, grum</i>	<i>nigra</i>	<i>nigr-</i>	<i>nig-</i> , <i>niger-</i>
<i>paluster, tris, tre</i>	<i>palustris</i>	<i>palustr-</i>	<i>palust-</i> , <i>paluster-</i>

11. Аснова прыметнікаў 3-га скланення двух канчаткаў вызначаецца па форме *nom. sg. f* шляхам адкідвання канчатка **-is**:

Прыметнік	<i>Nom. sg. f</i>	Аснова	
		Правільна	Няправільна
<i>facilis, e</i>	<i>facilis</i>	<i>facil-</i>	<i>facilis-</i>

12. Аснова прыметнікаў 3-га скланення аднаго канчатка вызначаецца па форме *gen. sg.*, якая прыводзіцца ў слоўнікавай форме, шляхам адкідвання канчатка **-is**:

Слоўнікавая форма прыметніка	<i>Gen. sg.</i>	Аснова	
		Правільна	Няправільна
<i>dives, itis</i>	<i>divitis</i>	<i>divit-</i>	<i>div-</i> , <i>divesit-</i>
<i>sapiens, entis</i>	<i>sapientis</i>	<i>sapient-</i>	<i>sapien-</i> , <i>sapiensent-</i>

13. Аснова прыметніка ў вышэйшай ступені супадае з формай *nom. sg. m, f* вышэйшай ступені:

Звычайная ступень	Вышэйшай ступень	Аснова вышэйшай ступені	
		Правільна	Няправільна
<i>dives, itis</i>	<i>divitior, ius</i>	<i>divitior-</i>	<i>divit-</i>

Дзеяслоў

14. Дзеясловы размяркоўваюцца па спражэннях у залежнасці ад гуку, на які заканчваецца аснова *infectum*:

I спр.	II спр.	IIIа спр.	IIIб спр.	IV спр.
-ā	-ē	-зычны/-и	-ī	-ī

15. Аснова *infectum* вызначаецца па 1-й асноўнай форме; у I спражэнні канчаток **-o** замяняецца на **ā**, у астатніх спражэннях адкідваецца:

I спр.	II спр.	IIIа спр.	IIIб спр.	IV спр.
<i>orno</i>	<i>habeo</i>	<i>scribo</i>	<i>facio</i>	<i>venio</i>
<i>ornā-</i>	<i>habē-</i>	<i>scrib-</i>	<i>facī-</i>	<i>venī-</i>

16. Ад асновы *infectum* утвараюцца:

а) неасабовыя формы:

Форма	Суфіксы	Канчаткі
<i>inf. praes. act.</i>	-re (I, II, IV)/ -ēre (III)	–
<i>inf. praes. pass.</i>	-ri (I, II, IV)/ -i (III)	–
<i>pcp. praes. act.</i>	-ns (I, II)/ -ens (III, IV) (<i>nom. sg.</i>)	–
	-nt- (I, II)/ -ent- (III, IV)	3-е галосн. скл.

б) асабовыя формы:

Форма	Суфіксы	Канчаткі (без злуч. галосн.)
<i>praes. ind. act./pass.</i>	–	actīvi/passīvi
<i>imperf. ind. act./pass.</i>	-bā- (I, II)/ -ēba- (III, IV)	actīvi/passīvi
<i>fut. I. ind. act./pass.</i>	-b- (I, II)/ -a- (1 <i>sg.</i>), -ē- (III, IV)	actīvi/passīvi
<i>imperat. praes. act.</i>	–	-Ø (I, II, IV)/ -e (III); -te

17. Пры ўтварэнні асноўных форм стандартных дзеясловаў, г. зн. дзеясловаў, для якіх у слоўніку прыводзіцца толькі 1-я асноўная форма і нумар спражэння, да 1-й асноўнай формы дабаўляюцца наступныя канцавыя элементы:

Асн. форма	I спр.	II спр.	IV спр.
2-я	āvi	ēvi	īvi
3-я	ātum	ētum	ītum
4-я	āre	ēre	īre

18. Аснова *perfectum* вызначаецца 2-й асноўнай форме шляхам адкідвання канчатка **-i**.

19. Ад асновы *perfectum* утвараюцца:

а) неасабовыя формы:

Форма	Суфіксы	Канчаткі
<i>inf. perf. act.</i>	-isse	–

б) асабовыя формы:

Форма	Суфіксы	Канчаткі
<i>perf. ind. act.</i>	–	perfecti
<i>ppperf. ind. act.</i>	-ērā-	actīvi
<i>fut. II. ind. act.</i>	-ēr- (1 <i>sg.</i>)/ -ērī-	actīvi

20. Аснова *supīnum* вызначаецца па 3-й асноўнай форме шляхам адкідвання канчатка **-um**.

21. Ад асновы *supīnum* утвараюцца:

а) неасабовыя формы, якія складаюцца з аднаго слова:

Форма	Суфіксы	Канчаткі
<i>supīnum</i>	–	-um
<i>pcp. perf. pass.</i>	–	1–2 скл.
<i>pcp. fut. act.</i>	-ūr-	1–2 скл.

б) неасабовыя формы, якія складаюцца з двух слоў:

Форма	1-е слова	2-е слова
<i>inf. perf. pass.</i>	<i>pcp. perf. pass.</i>	esse
<i>inf. fut. act.</i>	<i>pcp. fut. act.</i>	esse
<i>inf. fut. pass.</i>	<i>supīnum</i>	iri

в) асабовыя формы, якія складаюцца з двух слоў:

Форма	1-е слова	2-е слова
<i>perf. ind. pass.</i>	<i>pcp. perf. pass.</i>	sum в <i>praes. ind.</i>
<i>ppperf. ind. pass.</i>	<i>pcp. perf. pass.</i>	sum в <i>imperf. ind.</i>
<i>fut. II. ind. pass.</i>	<i>pcp. perf. pass.</i>	sum в <i>fut. I ind.</i>

Сінтаксіс

22. Назоўнік у р. скл. адказвае на пытанні *каго? чаго?* і залежыць ад назоўніка. Назоўнік у він. скл. адказвае на пытанні *каго? што?* і залежыць ад дзеяслова. Напрыклад: *Мячык хлопчыка* (р. скл.); *Бачу хлопчыка* (він. скл.).

23. Канструкцыям тыпу *няма чаго-небудзь* (р. скл.) адпавядаюць лацінскія канструкцыі *не ёсць што-небудзь* (*nom.*): **Cerēbrum** (*nom.*) non est. – *Няма мозгу* (р. скл.).

24. Канструкцыям тыпу *нічога не рабіць* і да т. п. (два адмоўі) адпавядаюць лацінскія канструкцыі *нічога рабіць* (адно адмоўе): *Nihil faciēre*. – *Нічога не рабіць*.

25. Канструкцыям тыпу *для мяне, у мяне* і да т. п. звычайна адпавядае *dat.* без прыназоўніка: *Mihi satis*. – *Для мяне (= мне) дастаткова*. *Mihi est*. – *У мяне ёсць*. *Mihi non est*. – *У мяне няма*.

26. Іменная частка выказніка, якая ў беларускай мове ўжываецца ў наз. або тв. скл., у лацінскай мове заўсёды ставіцца ў *nom.*: *Cicēro fuit orator clarus* (*nom.*). – *Цыцэрон быў вядомы прамоўца* (наз. скл.). *Cicēro fuit consul* (*nom.*). – *Цыцэрон быў консулам* (тв. скл.).

27. Канструкцыям тыпу *рабіць каго-небудзь* (він. скл.) *кім-небудзь* (тв. скл.) і да т. п. адпавядаюць лацінскія канструкцыі з двума *acc.*: *Cicerōnem* (*acc.*) *consulem* (*acc.*) *creāre*. – *Абіраць Цыцэрона* (він. скл.) *консулам* (тв. скл.).

28. Канструкцыям тыпу *хто-небудзь* (наз. скл.) *робіцца кім-небудзь* (тв. скл.) і да т. п. адпавядаюць лацінскія канструкцыі з двума *nom.*: *Cicēro* (*nom.*) *consul* (*nom.*) *creātur*. – *Цыцэрон* (наз. скл.) *абіраецца консулам* (тв. скл.).

29. Прыметнікі (дзеепрыметнікі, займеннікі) дапасуюцца да назоўнікаў у родзе, ліку і склоне, але могуць адносіцца да іншага скланення: роёта, ае *m* (1-е скл., бо ў *gen. sg.* канчатак **-ae**) + *clarus*, а, *um* (1–2-е скл., бо ў слоўнікавай форме заканчваецца на **-us**, **-a**, **-um**; паколькі слова роёта мужчынскага роду, выбіраем форму *clarus*; яна скланяецца па 2-м скл., бо гэтая форма мужчынскага роду) = роёта *clarus* (роёта – *nom. sg. m*, 1-е скл.; *clarus* – *nom. sg. m*, 2-е скл.).

30. Пры вышэйшай ступені ў беларускай мове ўжываецца канструкцыя з прыназоўнікам *за* + він. скл., у лацінскай – *abl.* без прыназоўніка: *Arbor altior frutice* (*abl.*) *est*. – *Дрэва вышэйшае за куст* (він. скл.).

31. Пры найвышэйшай ступені ў беларускай мове ўжываецца канструкцыя з прыназоўнікам *з* + р. скл., у лацінскай – *gen.* без прыназоўніка: *Altissima arbōrum* (*gen.*). – *Самае высокае з дрэваў*.

32. Прыназоўнікі **in** – *у, на*, **sub** – *над* патрабуюць *acc.*, калі адказваюць на пытанне *куды?*, і *abl.*, калі адказваюць на пытанне *дзе?*: *у вадзе* – *in aquam* (*acc.*), *у вадзе* – *in aquā* (*abl.*); *у будучыню* – *in futūrum* (*acc.*), *у будучыні* – *in futūro* (*abl.*).

33. *Imperfectum*, як правіла, адказвае на пытанне *што рабіў?*; *perfectum*, як правіла, адказвае на пытанне *што зрабіў?*; *plusquamperfectum* адказвае на абодва пытанні, але ўжываецца рэдка, звычайна ў даданых сказах.

34. Формам на **-цца, -ся** звычайна адпавядае залежны стан: *Faci (inf. praes. pass.) – Рабіцца. Facior (praes. ind. pass.) – Раблюся. Faciēbar (imperf. ind. pass.) – Я рабіўся.*

35. Формам будучага часу незалежнага стану тыпу *буду рабіць*, якія складаюцца з двух слоў, звычайна адпавядае *fut. I ind. act.*, які складаецца з аднаго слова: *Faciam. – Буду рабіць (= зраблю).*

36. Формам будучага часу залежнага стану тыпу *буду зроблены*, якія складаюцца з двух слоў, звычайна адпавядае *fut. I ind. pass.*, які складаецца з аднаго слова: *Faciar. – Буду зроблены (= зраблюся).*

37. Формам прошлага часу залежнага стану тыпу *быў зроблены*, якія складаюцца з двух слоў, звычайна адпавядае *perf. ind. pass.*, які таксама складаецца з двух слоў: *Factus sum. – Я быў зроблены.*

38. Формам дзеепрыметнікаў прошлага часу залежнага стану тыпу *зроблены*, якія складаюцца з аднаго слова, звычайна адпавядае *perf. ind. pass.*, які складаецца з двух слоў: *Electio facta est. – Выбар зроблены (= быў зроблены).*

39а. Прыназоўнік **a (ab)** на беларускую мову не перакладаецца, калі ўказвае на адушаўлены суб'ект дзеяння ў залежнай канструкцыі: *Statua a puellis ornatur. – Статуя ўпрыгожваецца дзяўчынкамі.*

39б. У лацінскай мове ў залежнай канструкцыі адушаўлены суб'ект дзеяння заўсёды ўжываецца з прыназоўнікам **a (ab)**: *Статуя ўпрыгожваецца дзяўчынкамі. – Statua a puellis ornatur.*

40. Агляд сінтаксічных зваротаў (стандартныя выпадкі):

Кіруючы дзеяслоў	Лагічны дзейнік	Лагічны выказнік	Злучнікі
Accusatīvus cum infinitīvo			
• пэўна-асабовая форма; • незалежны стан	accusatīvus	infinitīvus	<i>што, каб</i>
Nominatīvus cum infinitīvo			
• няпэўна-асабовая/безасабовая форма; • залежны стан	nominatīvus	infinitīvus	<i>што, каб</i>
Ablatīvus absolutus			
–	ablatīvus	participium	<i>калі, так як, хоць, як</i>

Лагічны дзейнік перакладаецца назоўным склонам, лагічны выказнік – асабовай формай, прычым яго стан захоўваецца.

